jõudude ja linna haritud seltskonna vahel n. n. „tee-õhtuil", siis on arusaadav, et professorite kultuuriline mõju vähemalt linlaste koorekihi peale oli üsna suur. Selle tagajärjel valitses linnas elevus, mis ühele kaasaeglasele põhjust andis (kuigi liialdatult) Tartut nimetada „väikeseks Pariisiks revolutsiooniaja eel", olgugi lisandusega, et siin puudusid politilised elemendid [1]).

Tihedas ühenduses professorite seltskondliku tegevusega ülikooli teisel ajajärgul on kahe hiljemini viljakalt teotsenud ja linna ning kodumaa kultuurielus rohkesti mõju avaldanud ühingu asutamine. Need olid „Õpetatud Eesti Selts" ja „Tartu Loodusuurijate Selts". Esimene neist asutati F. R. Fählmanni õhutusel 1838. a. 11 kirikuõpetaja, 4 professori ja 4 „literaadi" osavõttel. See oli esimene teaduslik selts, mille nimetuses esineb „eesti" nimi ja mille ülesandeks pidi olema „eesti rahva mineviku ja oleviku, tema keele ning kirjanduse ja asupaiga tundmise edendamine". Hiljemini (1863. a.) kavatseti seltsi ülesandeid veel laiendada ja nende hulka lisati juurde „rahva vaimlise ja kõlbla hariduse tõstmine, niipalju kui see on õpetatud seltsi kohane". — Õpetatud Eesti Selts, mille tegevusest eriti agarasti on osa võtnud ülikooli saksa rahvusest õppejõud ja haritlased, on aastate jooksul välja annud oma „Toimetusi" (Verhandlungen) ja „Istungite aruandeid" (Sitzungsberichte) ja neis, samuti eri-väljaandeis avaldanud suure hulga teaduslikke uurimistöid ning materjale eesti keele ja kirjanduse, kodumaa ajaloo ja arheoloogia aladelt. Seltsi „Toimetuste" IV ja V köites (1857—1861) ilmus esimest korda trükist Kreutzwaldi „Kalevipoeg" ühes saksakeelse tõlkega. Selts asutas ka suurema raamatukogu, milles eriti väärtuslik „Baltica" osakond, samuti ajaloolise tähtsusega kaartide ning piltide kogu ja Läänemeremaade muinasasjade ning vanade rahade kogu. — Teine ülikooli õppejõudude algatusel 1853. a. asutatud ühing — Tartu Loodusuurijate Selts — töötas esialgu (kuni 1868. a.) Liivimaa Ökonoomilise Sotsieteedi haruna, hiljemini iseseisvalt. Tema eesmärgiks oli Läänemeremaade looduse ja kliima igakülgne teaduslik uurimine, et edendada kodumaa põllutulunduslikku arenemist. Loodusuurijate Selts asutas aja jooksul väärtuslikud loodusteaduslikud kollektsioonid ja hakkas 1854. a. välja andma „Archiv für Naturkunde Liv-, Est- und Kurlands". 1861. a. ilmus esimene köide seltsi aruandeist (Sitzungsberichte). Ülikooli õppejõudude teaduslik-seltskondlikest algatusist tuleks siin mainida veel prof. K. H. Ullmanni toimetusel 1838. a. ilmuma hakanud „Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Geistlichkeit" ja „Theoretisch-praktische Erörterungen aus den in Liv-, Est- und Kurland geltenden Rechten", mida 1840. a. hakkasid välja andma professorid F. G. v. Bunge ja v. Madai. Peale selle andis rühm professoreid 1834. a. peale välja „Dorpater Jahrbücher für Litteratur, Statistik und Kunst, besonders Russlands" ja 1836. a. asutas prof. F. G. v. Bunge nädalakirja „Inland", mis ilmus muutuval toimetusel 1863. aastani ja tõi rohkesti teateid ning kirjutisi kodumaa ajaloost, geograafiast, statistikast ja kirjandusest. — Nii näeme, et Tartu professorkonna tegevus ei piirdunud kaugeltki ainult ülikooli seintega, vaid et siin tekkis ja arenes kaunis rohkesti algatusi, mis ulatusid kaugemale ja olid positiivseiks väärtusiks ja tegureiks Tartu vaimlise ilme arenemisel. Missugust osa etendas siin aga üliõpilaskond?

Oma sotsiaalse koosseisu poolest moodustus Tartu üliõpilaskond paljude aastakümnete jooksul peaasjalikult ühiskondlikest koorekihtidest. Nii oli esimeste

1) (C. Brandt), Reminiscenzen aus meiner Vergangenheit, I Heft, Reval (1844), lk. 38.

Tartu, lk. 136